

Αλέξανδρος Ι. Δεσποτόπουλος,
Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ
ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΜΑΔΟΣ,
Έκδοση Μορφωτικού Ιδρύματος
Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1996, 291 σ.

Στέφανος Π. Παπαγεωργίου

ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ για επηυξημένη έκδοση της διδακτορικής διατριβής του καθηγητή της Παντείου Ανωτάτης Σχολής Πολιτικών Επιστημών [νυν Πάντειο Πανεπιστήμιο] Αλέξανδρου Δεσποτόπουλου που κατατέθηκε, το 1954, στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Επειδή η μελέτη, που εκδόθηκε για πρώτη φορά – γραμμένη σε έντεχνη καθαρεύουσα – το 1954, είχε προ καιρού εξαντληθεί, ο διευθυντής του Μ.Ι.Ε.Τ., Ε. Κάσδαγλης προχώρησε με τη σύμφωνη γνώμη του Δ.Σ. στην επανέκδοσή της με τις προσθήκες που έκρινε χρήσιμες ο συγγραφέας.

Η κυρίως μελέτη είναι διαρθρωμένη σε μια μικρή εισαγωγή, οκτώ κεφάλαια και σύντομο επίλογο. Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται λεπτομερώς η πολιτική σταδιοδρομία και οι αρχές που υπηρέτησε ο Επτανήσιος πολιτικός από την περίοδο της βραχύβιας υπουργίας του στην κυβέρνηση της *‘Επτανησιακής Δημοκρατίας’* και τη μετέπειτα ανέλιξή του έως την υψηλότερη βαθμίδα της ρωσικής διπλωματίας [*συνυπουργός των Εξωτερικών*], μέχρι την εκλογή του στο αξίωμα του Κυβερνήτη της πρώτης ελεύθερης *‘Ελληνικής Πολιτείας’*, ενώ παράλληλα επιχειρείται μία αξιολόγηση των εκάστοτε πολιτικών και διπλωματικών του επιλογών.

Το δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο, αναφέρονται στις ενέργειες του Καποδίστρια στο διάστημα που μεσολάβησε από την εκλογή του [*Ψήφισμα Στ’/2 Απριλίου 1827 της Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας*] έως την αποβίβασή του, την 6ην Ιανουαρίου 1828 στο λιμάνι του Ναυπλίου. Εδώ εντοπίζονται, με βασική πηγή τις *‘Επιστολές’* του ίδιου, η πλήρης γνώση των δυσκολιών του έργου που καλείται να αναλάβει, η αγωνία του για *‘...τα όσα με προσμένουν αιχρά...’* αλλά και η τελική του απόφαση *‘...να ευρεθώ τάχιον εν μέσω των παντοίων στερήσεων, της τύρβης, της ακαταστασίας, των παντοειδών κακομηχανιών και άλλων, εξών σύγκεινται σήμερον τα της Ελλάδος πράγματα’*. Στα ίδια κεφάλαια ερμηνεύονται και οι προϋποθέσεις που θέλησε να εξασφαλίσει από τις τότε επικρατούσες ευρωπαϊκές δυνάμεις: πολιτική συγκατάθεση, οικονομική υποστήριξη, αποσαφήνιση των καθηκόντων και αρμοδιοτήτων. Οι πράξεις του Καποδίστρια αξιολογούνται από τον συγγραφέα ως ενέργειες ατόμου με υψηλό αίσθημα ευθύνης και αίσθηση αποστολής, χαρακτηριστικά που τον οδηγούν εν τέλει να επιλέξει την *‘ακανθώδη’* θέση του Κυβερνήτη μίας ημιδιαλυμένης Πολιτείας με αβέβαιο μέλλον αντί της ασφαλούς υψηλής και ισχυρής του θέσης στην κορυφή του ρωσικού υπουργείου Εξωτερικών.

Στο επόμενο, μικρής σχετικά έκτασης, κεφάλαιο ο συγγραφέας προχωρεί σε μία ταξινόμηση των καθηκόντων των προβλημάτων και των προτεραιοτήτων που έχει να αντιμετωπίσει ο Κυβερνήτης ενώ στο κεφάλαιο που ακολουθεί (*‘Η διευθέτηση του Κυβερνητικού Ζητήματος’*), αναλύει την πρωταρχική επιλογή του Καποδίστρια να τακτοποιήσει το κυβερνητικό ζήτημα, του οποίου τη διευθέτηση θεωρεί ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ευ-

όδωση των επί μέρους επιλεχθέντων πολιτικών στον τομέα της οικονομίας, του στρατού και της εξωτερικής πολιτικής.

Οι επιλογές του Καποδίστρια ως προς την τακτοποίηση των οικονομικών αποτελεί το αντικείμενο του έκτου κεφαλαίου. Αν και είχε αντιληφθεί εξ αρχής την αδυναμία βελτίωσης της οικονομίας δίχως την υποστήριξη κεφαλαίων του εξωτερικού (που άλλωστε αποτελούσε και έναν από τους όρους που είχε θέσει προτού αναλάβει το συγκεκριμένο αξίωμα), γνωρίζοντας – ως έμπειρος διπλωμάτης – την πολιτική πίεση που θα μπορούσε να του ασκηθεί μέσω των δανείων, προσπάθησε – ανεπιτυχώς – παράλληλα με τον παραπάνω στόχο να οργανώσει την οικονομία εκ των ενόντων.

Η διεξαγωγή του πολέμου, από την πρώτη μέχρι την τελευταία μάχη του Αγώνα (μάχη της Πέτρας, 14 Σεπτεμβρίου 1829) που οδήγησε στην ανακατάληψη της Στερεάς Ελλάδας καθώς και η στρατιωτική πολιτική του Κυβερνήτη αποτελούν τα υπό διαπραγμάτευση θέματα του εκτενούς εβδόμου κεφαλαίου. Ο Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος, συγγράφει στο κεφάλαιο αυτό στρατιωτική ιστορία, και με τη βοήθεια των απαραίτητων πηγών δίνει με επιτυχία μια εύληπτη και λεπτομερή περιγραφή των συγκρούσεων της περιόδου και παράλληλα επιχειρεί ερμηνεία της επιλογής της στρατιωτικής πολιτικής που στόχευε – διά της σύστασης ημιτακτικών και τακτικών σωμάτων – στη δημιουργία ισχυρής κεντρικής κυβέρνησης η οποία θα μπορούσε να επιβάλλει την πολιτική της νομιμότητα στους άτακτους ενόπλους της προκαποδιστριακής επαναστατικής περιόδου (1821-1827).

Ο τίτλος του όγδοου κεφαλαίου (*‘Αι διπλωματικά ένεργειαι του Κυβερνήτου’*) προκαθορίζει και το αντικείμενό του. Με την υψηλού επιπέδου γνώση και εμπειρία του στα διπλωματικά θέματα ο Καποδίστριας επέτυχε – κατά το συγγραφέα – τη διεθνή νομιμοποίηση του ελληνικού κράτους, εκμεταλλευόμενος με υποδειγματικό τρόπο τις συγκυρίες, τις περιστάσεις, τα αντικρουόμενα συμφέροντα και ανατρέποντας με επιτυχείς ελιγμούς προηγούμενες δυσμενείς αποφάσεις.

Πέραν του αρχικού κειμένου της διδακτορικής διατριβής η έκδοση συμπληρώθηκε με κεφάλαια ενός άλλου, εξαντλημένου βιβλίου του συγγραφέα (*‘Η Ελλάδα του Καποδίστρια’*, Αθήνα, 1967) που άλλα εμπλουτίζουν – δίχως να αποφευχθούν επαναλήψεις – με περισσότερα στοιχεία την κρατική οργάνωση και την οικονομική πολιτική της καποδιστριακής περιόδου, ενώ εκείνα που αφορούν στην οργάνωση της δικαιοσύνης, της παιδείας και την ανάλυση των πολιτικών γεγονότων της τετραετίας, 1828-1831, καλύπτουν τα σχετικά κενά.

Η όλη έκδοση κλείνει με την παράθεση σχετικής *‘επιλεκτικής βιβλιογραφίας’* που περιλαμβάνει τίτλους 56 βιβλίων και άρθρων. Πάντως η βιβλιογραφία, παρ’ όλο που δηλώνεται ως επιλεκτική, καλύπτει τη σχετική παραγωγή

μέχρι το 1980, ενώ απουσιάζουν εκτός από δύο γενικά έργα (της Ελένης Κούκου, *Ιωάννης Καποδίστριας, ο άνθρωπος, ο διπλωμάτης 1800-28*, Αθήνα 1984 και του Διονυσίου Μαντζουλίνου, *Ιωάννης Καποδίστριας 1776-1831*, Αθήνα 1990) σοβαρές και αξιόλογες νεότερες μελέτες.

Η αξιολόγηση ενός βιβλίου, που εκδόθηκε για πρώτη φορά πριν 43 χρόνια, συνεπάγεται περισσότερες δυσκολίες από εκείνες που ήδη ενυπάρχουν σε οποιαδήποτε απόπειρα βιβλιοκριτικής. Το βιβλίο θα πρέπει, απαραίτητα, να κριθεί πάντοτε σε σχέση με το χρόνο που εκδόθηκε και τις συναφείς μελέτες της ίδιας περιόδου. Όταν ο Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος εξέδωσε, το 1954 την παρούσα μελέτη, στην ελληνική βιβλιογραφία του 19ου και περισσότερου του 20ού τα βιβλία ή άρθρα που αφορούσαν στο συγκεκριμένο πρόσωπο ή την εποχή, μετά βίας ξεπερνούσαν τον αριθμό των 50¹. Αλλά και από αυτά τα περισσότερα είναι βιογραφικά, αφηγηματικά ή πανηγυρικού χαρακτήρα ενώ οι λίγες αξιόλογες μελέτες καλύπτουν ειδικές θεματικές δίχως δυνατότητες απόδοσης μίας συνολικής εικόνας και ερμηνείας.

Έτσι, το βιβλίο, από την άποψη αυτή, καθίσταται σημαντικό εφόσον ο Δεσποτόπουλος είναι ο πρώτος ο οποίος επιχειρεί να αναλύσει – σε μια διδακτορική διατριβή – μια ‘άγνωστη’² πολιτική προσωπικότητα που σε όλη την προηγούμενη περίοδο αποτελούσε ‘αίνιγμα’³ ή ασημαντη παρένθεση για τους ιστορικούς. Το δεύτερο ερώτημα που θα μπορούσε να τεθεί είναι κατά πόσο αυτό το σημαντικό για την εποχή που πρωτοεκδόθηκε βιβλίο δικαιούται μίας επανέκδοσης. Με όλες τις ενστάσεις που μπορεί κάποιος να έχει ως προς το είδος της γραφής με τα πολλά επίθετα και προσδιορισμούς, την εξαρχής έντονα θετική θέση του συγγραφέα απέναντι στον πρωταγωνιστή του βιβλίου του, ή κάποιες διαφωνίες ως προς τη μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος (που άλλωστε αποτελεί ελεύθερη επιλογή και δικαίωμα του κάθε μελετητή), ο Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος τελικά επέτυχε να καταλήξει σε συμπεράσματα τα οποία παραμένουν μέχρι τις ημέρες μας έγκυρα, γεγονός που καθιστά το έργο, ‘βιβλίο αναφοράς’ για τον μελετητή της περιόδου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ακόμη μικρότερη, όπως θα περίμενε κανείς, είναι η σχετική εκδοτική παραγωγή στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία.
2. Δημήτριος Βερναρδάκης, ‘Κριτική των «Ιστορικών Αναμνήσεων» του Ν. Δραγούμη’, στο περ. *Νέα Ημέρα*, Τεργέστη 1874.
3. Comte de Gobineau, *Deux Études sur la Grèce Moderne...*, Paris 1905.

Σκέψεις και προβληματισμοί με αφορμή

το βιβλίο της Suraiya Faroqhi:

KULTUR UND ALLTAG IM OSMANISCHEN REICH. Vom Mittelalter bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. (Πολιτισμός και καθημερινή ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Από το Μεσαίωνα μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα).

Λώρης Κουλλαπής

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ της Suraiya Faroqhi ξεκινά με την προϋπόθεση ότι ο πολιτισμός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν ήταν κάτι το ενιαίο αλλά ότι αποτελούσε κράμα διαφόρων στοιχείων. Πέρα από τις πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στους απλούς ανθρώπους και την ελίτ (Volkskultur και Hochkultur, αντίστοιχα) υπήρχαν, τόσο εντός όσο και εκτός των δύο αυτών κατηγοριών, σημαντικά διαφοροποιητικά στοιχεία, όπως λ.χ. γλωσσικά, θρησκευτικά ή ακόμα και ιδεολογικά. Ακόμα και μέσα στο παλάτι η Weltanschauung των σουλτάνων ήταν συχνά διαφορετική απ’ αυτή των ισλαμικών θεολόγων (ulema), κάτι που ίσχυε και στην Hochkultur της ελληνόφωνης ελίτ της πρωτεύουσας, δηλαδή μεταξύ Φαναριωτών και Πατριαρχείου.

Μια δεύτερη διαπίστωση αφορά τη περιοδολόγηση της οθωμανικής ιστορίας. Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι οι τέχνες και ο πολιτισμός είναι ένα σχετικά καινούργιο πεδίο έρευνας των οθωμανικών σπουδών και μη έχοντας ακόμα απαλλαγή από τα πλέγματα της παραδοσιακής ιστορίας που αντιλαμβάνεται την πορεία μέσα στο χρόνο βάσει μαχών και αυτοκρατορών ή δυναστειών¹, η Suraiya Faroqhi χωρίζει την οθωμανική ιστορία στην ουσία σε τρία μέρη με αρκετές υποπεριόδους. Η τελευταία ξεκινά γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα ή γύρω στα 1770 και σηματοδοτεί μια σειρά πολιτισμικών, κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών στο οθωμανικό κράτος στο επίκεντρο των οποίων βρισκόταν η εντατικοποίηση των κάθε λογής επαφών με την Ευρώπη. Σε συνάρτηση με τα όρια της πρώτης περιόδου από τη δεύτερη προτείνονται διάφορα σχήματα, όπως η διαμόρφωση του οριστικού σχήματος της οθωμανικής γλώσσας στα μέσα του 15ου αιώνα, κάτι που συμπίπτει χρονικά με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης ή οι αλλαγές στην αρχιτεκτονική όπου είχαμε χρονικά σημειαιτομές τόσο στα μέσα του 15ου αιώνα, όσο και έναν αιώνα αργότερα με τα αριστουργήματα του αρχιτέκτονα Sinan².

Το πρόβλημα της περιοδολόγησης άπτεται αναμφίβολα και του προβλήματος των πηγών. Η Suraiya Faroqhi επιλέγει ως κεντρικό σημείο αναφοράς την «δύσκολη» εποχή από τη δεκαετία του 1570 μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα, που μέχρι πριν λίγα χρόνια αποτελούσε ένα ανεξερεύνητο πεδίο³ (terra incognita) στο χώρο των οθωμανικών σπουδών. Το πρωτογενές υλικό που έρχεται εδώ στην επιφάνεια αποτελεί ένα κράμα ετερογενών στοιχείων που προέρχονται από ανθρώπους που είχαν άμεση ή έμμεση σχέση με την οθωμανική γραφειοκρατία και έγραφαν στα οθωμανικά. Εξ ορισμού, λοιπόν, έχουμε να κάνουμε με τον τρόπο σκέψης, με τη Weltanschauung της ελίτ, ή ακριβέστερα των ελίτ, μια και όμως αναφέρθηκε πιο πάνω είναι περισσότερες από μία, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει πως μέσα από το βιβλίο αυτό αναπαράγεται η κρατική ιδεολογία του οθωμανικού κράτους. Τουναντίον δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που η κριτική απόσταση ανάμεσα στην πηγή και τη συγγραφέα είναι εμφανής.